

Το τέλος της μαζικής εκπαίδευσης

I

Το εκπαιδευτικό σύστημα όπως το ξέραμε και όπως το παρακολουθούμε στην διαδικασία της αποσύνθεσής του, είναι προϊόν μιας ιδιαίτερης εποχής καπιταλιστικής συσσώρευσης που διέτρεξε μεταπολεμικά όλες τις “ανεπτυγμένες” καπιταλιστικά χώρες. Η επικράτηση του μαζικού-φορντικού μοντέλου οργάνωσης της παραγωγής, σε συνδυασμό με το διευρυμένο-παρεμβατικό κεϋνσιανό κράτος, αποτέλεσαν τις δύο σταθερές της ανάπτυξης του προηγούμενου κύκλου καπιταλιστικής επέκτασης που χαρακτηρίστηκε από την μαζική καταναλωτική ευδαιμονία. Το κράτος ανέλαβε σχεδιασμένα από την μία την οργάνωση και τον έλεγχο της καπιταλιστικής παραγωγής κι από την άλλη τον σχεδιασμό της αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης. Τα κόμματα και τα συνδικάτα αποτέλεσαν τους μεσολαβητικούς μηχανισμούς που ανέλαβαν να αμβλύνουν τις αιχμές του ταξικού ανταγωνισμού και να εγγυηθούν την ταξική ειρήνη.

Το σύστημα πρόνοιας, το σύστημα υγείας, το εκπαιδευτικό σύστημα τέθηκαν στην υπηρεσία μιας διαδικασίας ελέγχου όλων των χώρων και χρόνων της εργατικής τάξης έξω από την παραγωγή με σκοπό την διεύρυνση της καπιταλιστικής κερδοφορίας. Ένας φοιτητής στο Μιλάνο περιγράφει τον Μάρτιο του 1968 την κατάσταση ως εξής:

Η νέα μορφή του μαζικού κοινωνικού αγώνα αποκαλύπτει την φύση ενός νέου τύπου κοινωνικού συστήματος. Είναι ένα κοινωνικό σύστημα που τείνει να καταστρέψει ανεξάρτητες περιοχές δράσης, υπάγοντάς τις σε ένα συγκεντρωτικό, δύσκαμπτο και σχεδιασμένο έλεγχο. Διαχωρισμοί μεταξύ της βάσης και του εποικοδομήματος, μεταξύ οικονομίας και κοινωνίας, μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού παύουν να έχουν σημασία... Το διάβασμα, η δουλειά, η κατανάλωση, ο ελεύθερος χρόνος, οι προσωπικές σχέσεις... όλα αυτά εισέρχονται σε ένα σχήμα εισροών και εκροών...!

II

Το μαζικό σχολείο και το μαζικό πανεπιστήμιο αποτέλεσαν προϊόντα αυτής ακριβώς της κοινωνίας που βασίστηκε στη μαζική παραγωγή και κατανάλωση εμπορευμάτων. Παντού στον δυτικό κόσμο το ελιτίστικο σχολείο, πρόνομο κατά κύριο λόγο των μεσαίων και ανώτερων τάξεων μετασχηματίστηκε σε ένα σχολείο μαζικό: όλοι με τον έναν ή άλλο τρόπο όφειλαν να εισέλθουν στους τέσσερις τοίχους των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, εντός των οποίων παρέχονταν -στην συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων- δωρεάν εκπαίδευση: δηλαδή δωρεάν παροχή ιδεολογίας και γνώσης χρήσιμης στ’ αφεντικά. Στο διάστημα της δεκαετίας 1965-1975 ο αριθμός των φοιτούντων στα πανεπιστημιακά ιδρύματα αυξήθηκε κατακόρυφα και σε πολλές χώρες τετραπλασιάστηκε. Η αύξηση αυτή καθόλου δε σήμαινε ότι οι ταξικοί διαχωρισμοί σταμάτησαν να υφίστανται. Ο γιος και η κόρη του εργάτη κατά πάσα πιθανότητα θα παρέμεναν εργάτες. Το μόνο που άλλαζε ήταν η μαζική διασπορά της ιδεολογίας της κοινωνικής ανόδου στις κοινωνικές σχέσεις: το δηλητήριο της αντίληψης ότι λίγο-λίγο, σκύβοντας το κεφάλι, γλείφοντας εδώ και εκεί και σίγουρα διαμέσου μιας “καλής” εκπαίδευσης είναι εφικτή η άνοδος στα σκαλοπάτια της ταξικής κοινωνίας.

Βέβαια η μαζικοποίηση αυτή προσπάθησε να εκπληρώσει συγκεκριμένους υλικούς σκοπούς για τα αφεντικά: πρώτα να δημιουργήσει τους “επιστήμονες” οι οποίοι θα στελέχωναν τα πόστα που δημιουργούσε η τότε διευρυνόμενη καπιταλιστική συσσώρευση. Η αγορά είχε ανάγκη στελεχών και ερευνητών που θα εργάζονταν στην υπηρεσία της τεχνολογικής εξάπλωσης: οι βιομηχανίες όπλων, φαρμάκων, υπολογιστών, όπως και τόσοι άλλοι καπιταλιστικοί κλάδοι απαιτούσαν και απαιτούν πάντα “φρέσκα μυαλά” στη δούλεψη τους. Από την άλλη οι χαμη-

λότερες βαθμίδες του συστήματος, έπρεπε να παράξουν τους “ανειδίκευτους” ή μισοειδικευμένους που θα οδηγούνταν στις φάμπρικες και στις τότε αναδυόμενες υπηρεσίες.

Πέρα από όλα όμως, αυτή η μαζικοποίηση ήταν προορισμένη να οδηγήσει στην πραγματική υπαγωγή της εκπαίδευσης στο κεφάλαιο. Γιατί αυτή ήταν και η ύστατη επιδίωξη των αφεντικών: να επικυρώσουν την ιδεολογική και γνωσιολογική τους υπεροχή. Ο οριστικός διαχωρισμός της εκπαίδευσης από την παραγωγή, η περαιτέρω επιβεβαίωση του διαχωρισμού μεταξύ πνευματικής και χειρωνακτικής εργασίας, το βαθύ σχίσμα ανάμεσα στην πρακτική και την “ακαδημαϊκή” γνώση ήταν αυτά που θα επέτρεπαν στην αστική τάξη να κατακτήσει μια θεμελιώδη ιδεολογική νίκη. Γιατί ο εφιάλης των αφεντικών ήταν πάντα η παραγωγή γνώσης έξω από τον έλεγχο τους. Ο μεγάλος κύκλος ταξικών αγώνων των αρχών του 20ου αιώνα είχε αποδείξει την επικινδυνότητα της εργατικής αυτομόρφωσης και σε κάθε περίπτωση του κινδύνου που εγκυμονεί η ανεξέλεγκτη κατοχή και κινητοποίησή της στον ταξικό πόλεμο.

Μέσα σε αυτές τις συνθήκες τα αριστερά κόμματα-μεσολαβητές της τιμής πώλησης της εργατικής δύναμης στα δυτικά κράτη, δοκίμασαν να σφετεριστούν το δικό τους κομμάτι από την “εκπαιδευτική-γνωσιακή υπεραξία” καβαντζώνοντας πόστα και ευνοϊκές ρυθμίσεις για τους οπαδούς τους σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Τα πρόνομια που παραχώρησε το κράτος στην αριστερή απόληξη του είναι εν πολλοίς αυτά που όλοι σήμερα λένε ότι “κατακτήθηκαν με αγώνες”. Και με μια βαθιά υπόκλιση στ’ αφεντικά, θα προσθέταμε εμείς.

III

Το γεγονός ότι πολύ σύντομα η μαζική εκπαίδευση συνάντησε τις εσωτερικές της αντιφάσεις, αδυνατώντας να απορροφήσει τους παραγόμενους επιστήμονες, δεν θα μπορούσε από μόνο του να συγκροτεί τη βασική αιτία της εκπαιδευτικής κρίσης.

Η παρατεταμένη κρίση του εκπαιδευτικού συστήματος προέκυψε μόνο όταν μία θύελλα άρνησης και αμφισβήτησης σε όλον τον δυτικό κόσμο και σε πάμπολλα σημεία του πλανήτη, ταρακούνησε τα θεμέλια του καθεστώτος της καπιταλιστικής συσσώρευσης και αμφισβήτησε σχεδόν όλες τις καπιταλιστικές πτυχές, θέτοντας μια σειρά νέα κοινωνικά ζητήματα. Σ’ αυτό το τεράστιο μωσαϊκό των αρνήσεων, περίοπτη θέση κατείχε η επίθεση του φοιτητικού και μαθητικού κινήματος στο εκπαιδευτικό σύστημα. Δεν ήταν μόνο οι δομές του καταπιεστικού και αυταρχικού σχολείου, η καθηγητική αυθεντία και οι παρεχόμενες γνώσεις-ιδεολογίες που τέθηκαν στο στόχαστρο, αλλά ακόμη περισσότερο η ίδια η επιστήμη ως φορέας της αλήθειας για τον κόσμο. Και στον ίδιο βαθμό η σύμπραξη επιστήμης και τεχνολογίας ως στρατηγική σημασίας θεσμός για την επέκταση της κεφαλαιακής σχέσης.

Στις mainstream αναπαραστάσεις που επιβίωσαν, και συνεχίζουν να επιβιώνουν μέχρι σήμερα, μετά την ήττα όλου αυτού του πολύμορφου ταξικού-κοινωνικού χειμάρρου το φοιτητικό κίνημα κατέλαβε μία μυθοποιημένη θέση -πέρα και έξω από τις πραγματικές διαστάσεις του- στη συνολική αναταραχή των δεκαετιών '60 και '70. Δεν ήταν μόνο που πολλοί από τους “ηγέτες” των φοιτητών εξαργύρωσαν άμεσα την επιρροή τους καταλαμβάνοντας καρέκλες εντός του συστήματος. Ήταν επιπλέον ότι αυτή η μυθοποίηση αποδείχτηκε βολική για να διαγραφούν από την μνήμη άλλες -ανεπιθύμητες για την ταξική μνήμη- πτυχές της γενικής ανταρσίας, όπως οι εξεγερμένοι των αμερικανικών γκέτο, οι γυναίκες ενάντια στην άμισθη οικιακή εργασία ή οι έγκλειστοι στις ψυχιατρικές φυλακές, για να πούμε μερικά μόνο παραδείγματα.

Τελικά θα έπρεπε αυτός ο φοιτητής-διανοούμενος για να αποτελεί έ-

ναν φορέα άρνησης και ανατροπής να ξεπεράσει προοπτικά την μεσοαστική καταγωγή του λαμβάνοντας μία σαφή προλεταριακή θέση. Θα έπρεπε να ξεπεράσει την γελοία μυθοποίηση ενός στυλ και της κατανάλωσης που της αντιστοιχούσε. Θα έπρεπε να ξεπεράσει την κενότητα των απολαύσεων της φοιτητικής ζωής. Θα έπρεπε πάνω από όλα να ξεπεράσει ρητά και χωρίς περιστροφές τον διαχωρισμό πνευματικής και χειρωνακτικής εργασίας, τον διαχωρισμό ανάμεσα σε διευθυντές και εκτελεστές, τον διαχωρισμό ανάμεσα σε μυαλά και χέρια της καπιταλιστικής παραγωγής. Σε βάθος χρόνου τίποτα από αυτά κατ' ουσίαν δεν έγινε. Η "αθλιότητα των φοιτητικών κύκλων" όπως περιγράφηκε από μία σκανδαλώδη για την εποχή μπροσούρα των καταστασιακών, επενδύθηκε με ακόμη περισσότερες δοξασίες, συμβολισμούς και μεταφυσικές. Και έτσι το "φοιτηταίο" δίχως ταξικά εργαλεία ερμηνείας, δίχως συνείδηση της πραγματικής του θέσης έμεινε να δέχεται τα αποτελέσματα της εκπαιδευτικής κρίσης σαν μια "επίθεση στα κεκτημένα". Τα ξεροκόμματα που ρίζανε τ' αφεντικά στους "επιστήμονες" τους, στον προηγούμενο κύκλο καπιταλιστικής συσσώρευσης, έγιναν η μέχρι σήμερα γραμμή άμυνας όλων ανεξαιρέτως των "πτυχούχων".

IV

Η αριστερή προέλευση αντίληψη της κρατικά παρεχόμενης εκπαίδευσης ως "θεμελιώδες αγαθό για τον άνθρωπο", συνεχίζει να συσκοτίζει βασικά δεδομένα για το παρελθόν και παρόν της εκπαίδευσης. Με αυτόν τον τρόπο εδώ και δύο τουλάχιστον δεκαετίες γινόμαστε μάρτυρες ατέρμονων φαύλων κύκλων. Από την μία κρατικά νομοσχέδια για την παιδεία, ασήμαντα, ανούσια και χωρίς κατεύθυνση σε σχέση με το τεράστιο μέγεθος της εκπαιδευτικής κρίσης πλασάρονται ως η δήθεν λύση για την εκπαίδευση, ενώ δεν είναι τίποτα άλλο από επιμέρους "μεμεμέτια" σε μία βαθιά κρίση. Κι από την άλλη μια περιοδική εκτόνωση των "φοιτητικών κινημάτων" που καθώς ο καιρός περνά και τα αδιέξοδα βαθαίνουν, μοιάζουν όλο και πιο πολύ άνευ περιεχομένου: μια προσπάθεια διάσωσης αυτών που η αναδιάρθρωση θέλει να ξεπεράσει: τα πτυχία, τα πτυχία, τα πτυχία... και βέβαια ο κώλος μας...

Όσοι και όσες επιθυμούν να ξεφύγουν από τους φαύλους κύκλους στους οποίους για χρόνια η αριστερά βυθίζει χιλιάδες μυαλά, θα πρέ-

πει να κοιτάξουν την εκπαιδευτική έρημο χωρίς αυταπάτες: καθώς η κρίση διευρύνεται, η μορφή που θα πρέπει να λάβει η καπιταλιστική γνωσιακή παραγωγή θα τίθεται με όλο και επιτακτικότερα ερωτήματα: τί και με ποιον τρόπο πρέπει να μαθαίνει κανείς στα νέα καπιταλιστικά δεδομένα; Απέναντι σε αυτές τις συνθήκες η απάντηση πρέπει να είναι συνολική, να αντιλαμβάνεται δηλαδή της αναδιάρθρωση της εκπαίδευσης μέσα στο πλέγμα της γενικής αναδιάρθρωσης των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων.

Ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '70 η έννοια του κοινωνικού εργοστασίου, δηλαδή η οργανική και άμεση διασύνδεση της εργατικής αναπαραγωγής με την παραγωγή της υπεραξίας στον καπιταλισμό, αποτέλεσε ένα τεράστιο σημασία εργαλείο. Μ' αυτόν τον τρόπο τέθηκαν στο επίκεντρο ζητήματα που παραδοσιακά έμεναν εκτός της συζήτησης στο εργατικό κίνημα. Το γυναικείο, τα συστήματα πρόνοιας και φυσικά η εκπαίδευση αναδείχθηκαν ως αναπόσπαστο κομμάτι της κεφαλαιακής συσσώρευσης και του αγώνα εναντίον της. Αυτή, η κατά τα άλλα περιθωριακή, άποψη που μας κληροδότησε η αυτονομία, παραμένει ακόμα η μόνη που μας επιτρέπει να κοιτάξουμε συνολικά, μέσα στην υλικότητα του και χωρίς ψευδαισθήσεις το εκπαιδευτικό τοπίο.

Είναι αδύνατο να αντιληφθούμε την εκπαιδευτική κρίση και αναδιάρθρωση έξω από την συνολική παραγωγική αναδιάρθρωση του καπιταλισμού: το νέο γνωσιολογικό μοντέλο οφείλει ούτως ή άλλως να αντιστοιχεί στο παραγωγικό/εργασιακό υπόδειγμα που θα προκύψει από διαδικασίες που βρίσκονται ακόμα εν εξελίξει. Δεν μπορούμε να την αντιληφθούμε έξω από το πεδίο της εργατικής αναπαραγωγής, του συστήματος πρόνοιας, που με τη σειρά τους μετασχηματίζονται κι αυτά. Και κυρίως δεν μπορούμε να την αντιληφθούμε έξω από το σύγχρονο φασισμό που επελαύνει καταστρέφοντας κοινωνικές σχέσεις παντού στον κόσμο.

1. Παρατίθεται στο: Robert Lumley, States of emergency: Cultures of revolt in Italy from 1968 to 1975, Εκδόσεις Verso 1990.

Στη φωτο βλέπουμε Ιταλούς φοιτητές να βρίζουν τον υπουργό παιδείας τους, κατά τις πρόσφατες κινητοποιήσεις τους. Μία κάποια υπουργός Μαριαστέλλα Τζελμίνι στο στόχαστρο, κατά το γνωστό μας Μαριέττα Γιαννάκου.

Ένας βέβαιος τρόπος να χαθεί το δάσος της εκπαιδευτικής κρίσης κοιτάζοντας το δέντρο από τα "μεμεμέτια" που κάνουν περιοδικά τα κράτη στον χώρο της εκπαίδευσης.

διάφορα εργαλεία (φούρνος μικροκυμάτων, βραστήρας, ταμειακή μηχανή, μηχανήμα ανάγνωσης πιστωτικών καρτών, μικροφωνικό σύστημα ανακοινώσεων). Επίσης πρέπει να επιδεικνύει κοινωνικές και επικοινωνιακές δεξιότητες στις επαφές του με πελάτες πολύ διαφορετικούς μεταξύ τους, να παίρνει πρωτοβουλίες, να ενδιαφέρεται για την επίκληση και να είναι ευέλικτος (λόγω των ωραρίων και των απρόοπτων συμβάντων στα τρένα).²

Το θέμα για τ' αφεντικά δεν είναι ότι υπάρχουν ήδη εργάτες και εργάτριες που τα καταφέρνουν όλα αυτά σε μια ζωή-πατινί: το θέμα είναι ποιο εκπαιδευτικό σύστημα είναι ικανό να παράξει αυτή τη σφιγούρα χωρίς σπατάλη πόρων και με την μέγιστη αποδοτικότητα.

1. Ελευθεροτυπία 14/11/2010
2. ο.π.

Η δυσκολία να δούμε το μέλλον της εκπαιδευτικής αναδιάρθρωσης εδράζεται στο γεγονός ότι πολλές από τις παραδοσιακές λειτουργίες του μαζικού σχολείου αντικαταστάθηκαν από την χρήση των νέων υπολογιστικών μηχανών και των μαζικών μέσων. Η μορφή του νέου σχολείου, του απογυμνωμένου από τις κλασικές πειθαρχικές/ιδεολογικές του λειτουργίες αποτελεί το ζητούμενο για τα αφεντικά και τους ειδικούς του που εντωμεταξύ έχουν επιδοθεί σε μία σειρά από πειραματισμούς. Στις ΗΠΑ τέτοιου είδους πειραματισμοί είναι ιδιαίτερα διαδεδομένοι εδώ και τουλάχιστον δύο δεκαετίες. Μία από αυτές είναι τα charter schools, τα "καταστατικά σχολεία", σχολεία που ναι μεν λαμβάνουν χρηματοδότηση (κρατική ή ιδιωτική) αλλά σε κάθε περίπτωση αποκλίνουν από τις γενικές κατευθύνσεις που δίνει το αρμόδιο υπουργείο γενικά στα δημόσια σχολεία. Στα σχολεία αυτά, που έχουν εξαπλωθεί αρκετά, φοιτούν πάνω από 1,5 εκατομμύριο μαθητές και πολλοί ακόμα περιμένουν στις λίστες αναμονής. Τα charter schools πρέπει απλά να πετύχουν ορισμένους δηλωμένους μαθησιακούς στόχους, ρητά καταγεγραμμένους στο καταστατικό του σχολείου:

...το μοντέλο των charter schools αποτελεί τη θαυματουργή λύση για όλα τα προβλήματα του αμερικανικού εκπαιδευτικού συστήματος και για την δεξιά -φυσικά- και για πολλούς δημοκρατικούς... Η λειτουργία τους στηρίζεται στο υψηλό ποσοστό ανανέωσης του προσωπικού τους. Οι εκπαιδευτικοί εργάζονται άπιστευτα πολλές ώρες (έως και 60 ή 70 ώρες την εβδομάδα), ενώ παράλληλα είναι υποχρεωμένοι να έχουν πάντοτε το κινητό τους τηλέφωνο ανοιχτό, έτσι ώστε οι μαθητές να μπορούν να έρθουν σε επαφή μαζί τους οποιαδήποτε στιγμή. Η απουσία συνδικάτων διευκολύνει την επιβολή παρόμοιων συνθηκών εργασίας... Οι μαθητές των

σχολείων αυτών προέρχονται από οικογένειες που ενδιαφέρονται περισσότερο για την σχολική επίδοση των παιδιών τους. Επιπλέον στα σχολεία αυτά τα παιδιά με ξένη μητρική γλώσσα, με μαθησιακές δυσκολίες και τα παιδιά άστεγων οικογενειών γίνονται σε μικρό βαθμό δεκτά, γεγονός που τους παρέχει πλεονέκτημα σε σχέση με τα δημόσια σχολεία. Τέλος παρέχεται το δικαίωμα να διώξουν και να στείλουν σε δημόσιο σχολείο τους μαθητές που "κλιδώνουν" την εικόνα του σχολείου¹

Από τις κατευθύνσεις αυτές φαίνεται, ότι στο στόχαστρο τίθεται η σημασία και ο ρόλος του εκπαιδευτικού στο σύστημα διδασκαλίας. Οι μαθητές βέβαια βρίσκονται σε ένα κυκλώνα πειθαρχήσεων: εξετάσεων, καλής συμπεριφοράς κτλ. Το ζήτημα είναι ο ρόλος που μπορούν να παίξουν οι καθηγητές σε ένα νέο σχολείο. Η ανάπτυξη των πολυμέσων και του διαδικτύου ήδη δείχνει ν' αντικαθιστά κάποιες μορφές διδασκαλίας π.χ. με την βοήθεια βιντεοσκοπημένων μαθημάτων στα οποία οι μαθητές είναι πλέον ιδιαίτερα εξοικειωμένοι. Μπορεί αυτή η διαδικασία να καταστήσει σταδιακά άχρηστη την άμεση, live διδασκαλία;

Δεν το γνωρίζουμε. Και αυτό γιατί πολλά θα εξαρτηθούν από τις κατευθύνσεις που θα λάβει η καπιταλιστική αναδιάρθρωση. Ο τριτογενής τομέας για παράδειγμα αποτελεί ένα κεντρικό σημείο ριζικών μετασχηματισμών. Σ' αυτόν τον τομέα οι αποκαλούμενοι και ως "νέοι ανειδίκευτοι" (;) οφείλουν να είναι πολυλειτουργικοί, ένας ελβετικός σουγιάς στα χέρια των αφεντικών: Ο εργαζόμενος στον μπουφέ του μπαρ μιας διεθνούς αμαξοστοιχίας πρέπει να μπορεί να επικοινωνεί υποτυπωδώς σε διάφορες γλώσσες, να διαθέτει ικανότητες αριθμητικών υπολογισμών, ένα ελάχιστο υπόβαθρο τεχνολογικών, αριθμητικών και επιστημονικών γνώσεων, ώστε να χειρίζεται τα